

UDK:2:17.02(575.1)

Shohrux QARSHIYEV,
O‘zbekiston Milliy universiteti tayanch doktoranti
E-mail: qarshiyevshohrux@gmail.com

TIU prof, p.f.d K.Kadirov taqrizi asosida

O‘ZBEKISTONDA DIN VA AXLOQ MUTANOSIBLIGI: MUAMMO VA YECHIMLAR

Annotatsiya

Ushbu maqolada davlatimizda din va axloq mutanosibligiga oid muammo va yechilar keltirildi va tavsiflandi. Maqolada diniy va axloqqa oid nazariy ilmlar va qarashlar muhokama qilindi.

Kalit so‘zlar: din, axloq, ilm, mutanosib, bilim, ijtimoiy-siyosiy, Islom, ta’lim tizimi, imon-e’tiqod, dars, yechim.

РЕЛИГИЯ И МОРАЛЬ В УЗБЕКИСТАНЕ: ПРОБЛЕМЫ И РЕШЕНИЯ

Аннотация

В статье анализируются и описываются проблемы и пути их решения, связанные с балансом религии и нравственности в нашей стране. В статье рассмотрены теоретические науки и взгляды на религию и мораль.

Ключевые слова: религия, мораль, наука, пропорциональность, знание, социально-политический, ислам, система образования, вера, урок, решение.

RELIGION AND MORALITY IN UZBEKISTAN: PROBLEMS AND SOLUTIONS

Annotation

The article analyses and describes problems and solutions related to the balance of religion and morality in our country. Theoretical sciences and views on religion and morality were discussed in the article.

Key words: religion, morality, science, proportionality, knowledge, socio-political, Islam, educational system, faith, lesson, solution

Kirish. Bugungi kunda ilm-fan aql bovar qilmas darajada taraqqiy etmoqda. Bu insoniyatning ilm egallashga, uni hayotga tatbiq etishga bo‘lgan intilishlari mahsulidir. Ilm o‘rganish, uning hosilalarini hayotga tatbiq etish zamon talabi bo‘lishi bilan birga, asrlar davomida insoniyatning kundalik yumushi, imon-e’tiqodiga aylangan qadriyat hisoblanib, ilm egalari doimo sharaflanadi.

Ilm turfa xil qarash va yondashuvlarga ega shaxslar, jamoalar, jamoat tashkilotlarining o‘zaro sog‘lom kurashi o‘laroq raqobat muhitida tez rivojlanadi. Davlat esa taraqqiyotga homiylik qiladi, sharoit yaratib imkoniyatlar beradi. Dunyoda va mamlakatimizda ro‘y berayotgan voqea-hodisalar, ijtimoiy-siyosiy vaziyatning tahlili diniy-ma’rifiy sohadagi faoliyat samaradorligini oshirishni va malakali kadrlar tayyorlashning yaxlit tizimini yaratishni taqozo etmoqda. Mana shunday talab va ehtiyojlardan kelib chiqib 2018 yil 16 aprelda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Diniy-ma’rifiy soha faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmoni qabul qilindi.

Adabiyotlar tahlili. Axloq to‘g‘risidagi fanlarning asosiy vazifasi axloqiy barkamol inson va jamiyatni tarbiyalashning yo‘l-yo‘riqlarini ko‘rsatib berishdan iborat. Axloqiy tarbiya shu yo‘ldagi uzluksiz amaliy jarayondir. Inson axloqiy tarbiya orqali axloqiy qadriyatlarini anglab yetadi, o‘zida axloqiy tajribalar, ko‘nikma va fazilatlarini shakllantiradi, axloqiy me’yorlar va tamoyillar asosida yashashga o‘rganadi. Axloqiy tarbiya insoniyat tarixi mobaynida ikkita muhim masalaga javob izlaydi: biri – qanday yashamoq kerak, ikkinchisi – nima qilish keragu nima qilmaslik lozim. Axloqiy tarbiya – insonni komillikka eltuvchi yo‘l. Uning vositalari ko‘p, biri an’anaviy tarbiya bo‘lsa, ikkinchisi zamonaviy tarbiyadir. Odatda, har ikki turdagi vositalardan samarali foydalaniladi. Maktabgacha axloqiy tarbiyada ertak va rivoyatlar, pand-nasihatlar ruhida, an’anaviy tarbiya o‘yin va o‘yinchoqlar vositasidagi zamonaviy tarbiya bilan o‘zaro uyg‘un holda qo‘llanadi.

XX asrning ikkinchi yarmida xorij davlatlarida AQSH va G‘arbiy Yevropada B.Peter, T.Lukman, D.Martin, B.Vilson, K.Doblayer, R.Stark, J.Kazanova, X.Koks va boshqa

tadqiqotchilar sekulyarizatsiyaning tarixi va asosiy tamoyillari, uning xristian madaniyatiga ta’siri, davlat va din munosabatlarining yangi bosqichini o‘rganishga alohida e’tibor qaratgan.

O‘zbekiston Respublikasida ta’lim tizimi dindan ajratilgan bo‘lib, ta’lim tizimining o‘quv dasturlariga diniy fanlar kiritilishiga yo‘l qo‘yilmaydi. O‘zbekiston Respublikasi fuqarolarining dunyoviy ta’lim olish huquqi ularning dinga bo‘lgan munosabatidan qat’i nazar ta’minlanadi. Diniy ta’lim muassasalari, tashkilot va birlashmalarining davlatdan ajratilganligi ularning fuqarolik jamiyatida alohida institut sifatida mavjudligini anglatadi. Shunday ekan, ularning davlat va boshqa fuqarolik jamiyati institutlari bilan o‘zaro munosabatlardagi o‘rni va aloqalarini tadqiq etish, o‘rganish va aniqlash lozim bo‘ladi.

Diniy ta’lim faoliyati O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2004 yil 1 martdagi Diniy ta’lim muassasalarining faoliyatini lisenziyalash to‘g‘risidagi nizom va 2018 yil 31 maydagi qaroriga muvofiq, O‘zbekiston Respublikasida diniy tashkilotlarni davlat ro‘yxatidan o‘tkazish, qayta ro‘yxatdan o‘tkazish va tugatish tartibi to‘g‘risidagi nizom bilan tartibga solinadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Hozirgi paytda mamlakatimizda jami 16 ta diniy konfessiya rasmiy ro‘yxatdan o‘tgan bo‘lib, diniy tashkilotlar soni 2298 tani tashkil etadi (01.2021). Ayni paytda 10 ta islomiy (2 ta ayol qizlar uchun) o‘rta maxsus bilim yurtlari, 3 ta Oliy islomiy diniy ta’lim muassasalari, 1 ta Rus pravoslav cherkovi va 1 ta to‘liq Yevangel xristianlari cherkovining seminariyalari faoliyat olib bormoqda.

Hozirgi davrda diniy ilm o‘rganishni zamonaviy yo‘nalishlari juda ko‘p. Bizning nazarimizda ulardan biri - Markaziy Osiyo va O‘zbekistonlik olim, faylasuf, mutaxassislar asarlari, izlanish va tadqiqotlarida namoyon bo‘lmoqda.

Bu borada ayniqsa I.M. Mo‘minov asarlari alohida ahamiyatga molik. Olim o‘z asarlarida o‘tmish va tarixiy merosimizda diniy qarashlar va axloqiy bilimni zamona realliklari nuqtai nazaridan izohlagan, haligacha qimmatini yo‘qotmagan fikr va mulohazalarni bayon qilgan. I.M.Mo‘minov qalamiga mansub «Amir Temurning O‘rta Osiyo tarixidagi o‘rni va roli»

risolasi tarixiy merosga axloqshunoslik nuqtai nazaridan yondashishning "klassik" namunasidir.

Diniy ta'lim muassasalarida ta'lim olishga umumiy o'rta ta'lim muassasalarida uzluksiz tarzda, majburiy bo'lgan o'n bir yil davomida amalga oshirilgan umumiy o'rta ta'limdan so'ng ruxsat etiladi. Xususiylarini ta'lim berish qonun bilan cheklangan bo'lib, diniy ta'lim muassasalarida O'zbekiston Respublikasida belgilangan davlat ta'lim standartlari va talablariga muvofiq dunyoviy fanlarni o'qitish lozimligi belgilangan. Jamoatchilik o'rtasida diniy ta'lim olishga bo'lgan intilish yuqori bo'lib, amaldagi diniy ta'lim qamrovi aholi ehtiyojlarini qondira olmaydi. Bu esa yoshlar va turli aholi qatlamlarining ruxsat etilmagan tarzda (hujralarda) diniy ta'lim olish bilan birga xorijiy mamlakatlardagi turli diniy ta'lim muassasalarida ta'lim olish ehtiyojini keltirib chiqarmoqda.

Tahlil va natijalar. O'zbekiston xalqaro Islom Akademiyasi tashkil etilib: diniy va dunyoviy bilim berishga ixtisoslashgan islom va jahon sivilizatsiyasiga bebaho hissa qo'shgan ajdodlarimizning boy madaniy merosini chuqur o'rganish asosida yoshlarning ongu tafakkurini shakllantirish; dini zo'ravonlik va qon to'kish bilan bir qatorga qo'yadigan buzg'unchi yot g'oyalarning asl mohiyati va maqsadlari haqida aholining, ayniqsa, yoshlarning xabardorlik darajasini oshirish; jamiyatda milliy va diniy qadriyatlarimizga yot bo'lgan g'oyalarga nisbatan toqatsizlik muhitini shakllantirishdan iborat va hakazo.

Axloqiy – jamiyatdagi axloqning yuksaklik darajasini, fuqarolarning axloqiy saviyasini aks ettiruvchi tushuncha. U shaxsning jamiyatdagi asosiy axloq me'yorlarini egallashi va o'zgalari bilan shu asosda munosabatda bo'lishi, o'zini axloqiy tomondan muntazam takomillashtirib borishi singari jihatlarni o'z ichiga oladi. Axloqiy aqidalarning eng muhim omillaridan biri – muomala odobi. Insonlar bir-biri bilan hamkorlik qilmasdan, o'zaro tajriba almashmasdan, o'zaro ta'sir ko'rsatmasdan yashashi mumkin emas. Binobarin, muloqot, muomala inson uchun asosiy ehtiyoj, zarurat.

Axloqiy tarbiya – jamiyat ma'naviy hayotidagi muhim ijtimoiy hodisa bo'lib, odob-axloq tizimini, axloqiy fazilatlarini zamon talablari asosida har qaysi avlod ongiga singdirish shakli. Axloqiy tarbiya adabiyot, psixologiya, etika va estetika fanlari o'rganadigan ilmiy kategoriyadir. Axloqiy tarbiya deganda o'sib kelayotgan avlodda xulq-odob me'yorlariga mos keladigan, zamon talablariga javob beradigan insoniy sifatlarini shakllantirishga qaratilgan ilmiy va amaliy harakatlar tizimi tushuniladi. Insonning axloqiy hayoti uning axloqiy tarbiyasi bilan chambarchas bog'liq.

Din va axloq o'rtasidagi munosabatlar haqida gapirganda, ularning bir-biriga qanday ta'sir ko'rsatishi va ularning bir-birini qanday qo'llab-quvvatlashi muhimdir. Din va axloq mutanosibligi ko'pincha quyidagi jihatlardan orqali tahlil qilinadi:

1. Axloqiy tamoyillar va qadriyatlar:

Dinlar odatda axloqiy tamoyillar va qadriyatlarni belgilashda muhim rol o'ynaydi. Masalan, musulmonlik, xristianlik, va yahudiylar kabi dinlarda insonning yaxshi va yomon amallari aniq ko'rsatib beriladi. Bu tamoyillar odatda adolat, halollik, rahmdillik, va boshqalarga hurmat kabi axloqiy qadriyatlarni o'z ichiga oladi.

2. Axloqiy tartib-intizom:

Diniy e'tiqodlar odamlarga ma'lum bir axloqiy tartib-intizomni saqlashda yordam beradi. Masalan, islom dinida kundalik ibodatlar, ro'za tutish, va sadaqa berish kabi amallar odamlarga axloqiy jihatdan yaxshi hayot tarzini saqlashga yordam beradi.

3. Axloqiy muammolarni hal qilish:

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining Ta'lim to'g'risidagi qonuni www.lex.uz
2. O'zbekiston Respublikasining Ta'lim to'g'risidagi qonuni 5-modda. www.lex.uz
3. Qarang: O'zbek tilining izohli lug'ati. 5 jildlik, to'rtinchi jild. T.: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 2020. – B.27
4. O'zbek tilining izohli lug'ati. 5 jildlik, ikkinchi jild. T.: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 2020. – B.195
5. Abu Lays Samarqandiy. Bistonul orifiyn. <https://islom.u/>

Dinlar ko'pincha insoniyat oldida turgan axloqiy muammolarni hal qilishda yo'l-yo'riq ko'rsatadi. Misol uchun, islom dinida Qur'on va hadislardan kelib chiqqan shar'iy hukmlar axloqiy muammolarni hal qilishda asosiy manba bo'lib xizmat qiladi.

4. Axloqiy tarbiya:

Diniy ta'limotlar axloqiy tarbiya berishda muhim ahamiyatga ega. Oilalar va jamoalar o'z farzandlariga diniy ta'limotlar orqali yaxshi va yomonni ajratishni, boshqalarga hurmat va ehtirom ko'rsatishni o'rgatadilar.

5. Axloqiy mas'uliyat:

Din odamlarga axloqiy mas'uliyatni tushuntiradi va ularga bu mas'uliyatni bajarish uchun motivatsiya beradi. Misol uchun, ko'plab dinlarda qiyomat kuni va oxirat hayoti haqida ta'limotlar mavjud bo'lib, bu dunyoda yaxshi amallar qilishga undaydi.

6. Diniy va axloqiy me'yorlar:

Ko'pincha diniy me'yorlar axloqiy me'yorlar bilan mos keladi. Masalan, yomonlikdan qaytarish, haqiqatni gapirish, va o'zaro yordam kabi tamoyillar ko'pgina dinlarda aks etadi va umumiy axloqiy qadriyatlar bilan uyg'unlashadi.

Bu jihatlardan orqali din va axloqning qanday qilib bir-biriga ta'sir ko'rsatishi va qanday qilib ularning bir-birini qo'llab-quvvatlashi ko'rinadi. Diniy e'tiqodlar va amallar insonlarning axloqiy qarorlar qabul qilishida va ularning axloqiy hayot tarzini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

Xulosa va takliflar. Dinlardagi mazhab va yo'nalishlarning turilligi, ayrim xorijiy mamlakatlarda dindan mafkuraviy maqsadlarda foydalanish holatlarining yuqoriligi, yoshlarning diniy dunyoqarashida azaliy diniy qadriyatlarga yot bo'lgan qarashlarning paydo bo'lishiga olib keladi. Ayni paytda aholi o'rtasida sof diniy qadriyatlarining mazmun-mohiyatini chuqur anglab yetmaslik, turli yot g'oyalar ta'siriga berilish, jamiyatda dunyo va din munosabatlari balansini tushunmaslik, dinga chuqur berilish orqali jamiyatga qo'shila olmaslik va yolg'izlanish yoki aksincha o'ta zamonaviylashib ketish orqali mavjud qadriyatlarni pisand qilmaslik holatlari uchramoqda.

Din va Moral (axloq) masalasi ko'pgina bahslarga sabab bo'ladigan falsafiy masaladir. Dindor kishilarning ta'kidlashicha insoniyatning axloqini asosida dinlar tomonidan beriladigan ta'limot yotadi, ya'ni din bo'lmasa kishilar o'zlarining axloq chegaralarini yo'qotib qo'yadilar va yomonlik va yaxshilik chegaralarini qayerdaligini bila olmay qoladilar.

Albatta bu savolga umumlashtirib dinni o'zini aybdor qilish ham noto'g'ri tashxis bo'lgan bo'lardi, chunki masala dinning mavjudligida emas, balki dinning siyosiy qurolga aylanib, devosita siyosiy va ijtimoiy jarayonlarga suqulib kirishganidir. Shunday holda din kishilarni alohida-alohida jamoalarga ajratib o'z doirasidan tashqarida bo'lgan jamoadagi kishilarga o'zlariga teng insonlar sifatida emas, balki insoniylikdan uzoqlashgan, adashgan va johillikka kirib borayotgan kishilar sifatida qaraydilar. Natijada turli xil diniy qarashga ega bo'lgan kishilarda, o'sha diniy qarash asosida turli xil siyosiy kelishmovchiliklar paydo bo'la boshlaydi, jamoalar orasida bir-biriga nisbatan nafrat oshadi va ahloqning asosi bo'lgan insoniylik tamoyillari ham tanlangan va yo'naltirilgan holda bo'ladi.

Zero, jahon ijtimoiy tarmog'iga ulangan, barcha sohalarda dunyo hamjamiyatiga tobora integratsiyalashib borayotgan O'zbekistonda yosh avlodni milliy, diniy va umuminsoniy qadriyatlar uyg'unligi ruhida tarbiyalash, zamon talablari va aholi ehtiyojlariga mos diniy va dunyoviy ta'lim berish tizimi orqali fuqarolik jamiyati institutlarini rivojlantirish va mamlakat kelajagini ta'minlash mumkin.

6. O'zbekiston Respublikasining Ta'lim to'g'risidagi qonuni. 9-modda. www.lex.uz
7. O'zbekiston Respublikasining Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risidagi qonuni 8-modda. www.lex.uz
8. <https://religions.uz/> Ўзбекистон Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi din ishlari bo'yicha qumita rasmiy sayti
9. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF 5416-sonli Diniyma'rifiy soha faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risidagi farmoni.
10. www.lex.uz